

Advieslijst taalbeschouwelijke termen

Nederlands: een voorstelling

Hilde Vanderheyden

De groeiende verscheidenheid tussen de leerlingen biedt een rijke waaier aan talige en culturele achtergronden, maar die brengt ook een nieuwe verantwoordelijkheid met zich mee. Al deze kinderen en jongeren hebben recht op kwaliteitsvol onderwijs zowel in het vak of leergebied Nederlands als in het Nederlands als instructietaal. De tijd dat Nederlands de thuistaal was van de overgrote meerderheid van kinderen en jongeren in de Vlaamse en Brusselse Nederlandstalige scholen is voorbij. Het is ook niet de enige vorm van talige verscheidenheid. Discussies over tussentaal, dialect, Vlaams, Brabants/Antwerps als de taal van de meest invloedrijke regio, sms-taal, en varianten die beïnvloed zijn door andere thuistalen roepen vaak veel emoties op. Beide evoluties brengen met zich mee dat jongeren en kinderen zich bewust moeten zijn van hun taal en taalgebruik en erop moeten kunnen reflecteren. Zij moeten keuzes maken: hoe spreek ik wanneer tegen wie in welke variëteit van het Nederlands?

unnen reflecteren op (je) taalgebruik en taalsysteem met het oog op doeltreffende communicatie wint bijgevolg aan belang in het onderwijs van de 21ste eeuw.

De recente versterking van het vreemdetalenonderwijs draagt hier nog toe bij: alle bso-jongeren krijgen in de nabije toekomst ten minste één vreemde taal in de vakken van de basisvorming, alle kso- en tso-jongeren krijgen er, net als aso, twee. Volwaardig participeren aan de maatschappij is niet meer mogelijk zonder redzaamheid in één of meer moderne talen. Bij de actualisering van de eindtermen moderne talen werd voor alle onderwijsvormen en -niveaus de ondersteunende kennis geëxpliciteerd en versterkt. Ontwikkeling van en reflectie op het eigen taalgebruik én een leven lang leren worden zo bevorderd.

Duidelijk doorlopende leerlijnen dringen zich op om het talenonderwijs te laten renderen.

Verticale leerlijnen van basisonderwijs, over eerste, naar tweede en derde graad in het secundair onderwijs zorgen voor de broodnodige continuïteit in het onderwijs van het vak of leergebied Nederlands. De eindtermen en de leerplannen staan daar garant voor. Voor wat taalbeschouwing betreft, werden die eindtermen dit kalenderjaar geactualiseerd voor het basisonderwijs en de eerste graad secundair onderwijs. Voor het aso/kso/tso ligt er een ontwerp klaar. Tegelijk moet gewerkt worden aan een betere horizontale afstemming van de eindtermen Nederlands en moderne vreemde talen. Ook de oude talen kunnen een eind in dit verhaal meestappen.

Kunnen reflecteren op (je) taalgebruik en taalsysteem met het oog op doeltreffende communicatie wint aan belang in het onderwijs van de 21ste eeuw.

De *Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands*¹ levert aan beide, de doorlopende lijnen en de afstemming, een eigen bijdrage. Vanuit de totaliteit van het talenonderwijs en de eindtermen bekeken, is het een beperkte bijdrage. In het voorwoord van de *Advieslijst* zegt minister Vandenbroucke, die de opdracht gaf tot ontwikkeling ervan, het zo:

“Taalvaardigheid ontwikkelen is een samenspel van, een wisselwerking tussen kunnen (vaardigheid in de systematiek) en kennen (inzicht in systematiek). Men neemt aan dat bepaalde kennisinzichten, indien goed gekozen en gebracht, de groei van de taalvaardigheid juist kunnen ondersteunen en versterken. In dat geval spreekt men van ‘functionele kennis’. Bij een geslaagde combinatie van kunnen en kennen, geflankeerd met de bijhorende attitude, spreken we van competentie.”

DOEL

Zoals de naam ‘*Advieslijst*’ suggereert, is deze lijst opgevat als een vrijblijvende, niet-verplichte handreiking. Het doel van de

Advieslijst is terminologische duidelijkheid en zo mogelijk eenvormigheid te bevorderen. De lijst richt zich in eerste instantie op de terminologie in het Nederlands, dat wil zeggen in de onderwijs- en instructietaal. De lijst omvat in het totaal zo’n 530 termen: het doelpubliek ervan bestaat immers

zowel uit alle lerarenopleidingen Nederlands als uit de leerkrachten in het basis- en secundair onderwijs.

Sommige termen, zo’n 120, komen voor in de geactualiseerde eindtermen Nederlands van het basisonderwijs en/of van de eerste graad A-stroom en – zij het beperkt – in de B-stroom van het secundair onderwijs. In het ontwerp van de geactualiseerde eindtermen taalbeschouwing van de tweede en derde graad secundair onderwijs werden geen verplichte termen opgenomen. Hier kan de lijst volop en zuiver aan zijn doel beantwoorden: het is enkel een *Advieslijst* die geen doelstellingen of inhouden met betrekking tot taalbeschouwing wil voorschrijven, aanbevelen of suggereren.

Waar het bij de *Advieslijst* om gaat, is dat één bepaalde term als standaardterm aanbevolen wordt, vooral wanneer twee of meer alternatieve termen bestaan. Met een eenvoudig voorbeeld: uit de alternatieve termen *wederkerig voornaamwoord*, *reciprook pronomen*, *reciproque pronomen* en *wederzijds voornaamwoord* wordt de term *wederkerig voornaamwoord* als standaardterm aanbevolen voor wie meent dit begrip en een daarbij passende term nodig te hebben.

De lijst spreekt zich ook op geen enkele manier uit over de wijze waarop het taalonderwijs didactisch opgezet en uitgevoerd moet worden, of hoe taalbeschouwelijke kennis daarbij ingezet moet worden. Zo bevat de lijst de termen *gedekte en ongedekte klinker*, en *open en gesloten lettergreep*. Daarmee wordt helemaal niet gezegd dat kinderen de spelling van woorden als *man-mannen*, *maan-manen* zouden moeten leren met behulp van regels over medeklinkerverdubbeling of klinkerverenkeling naargelang van het soort klinker (gedekt, ongedekt) en soort lettergreep (gesloten, open) en niet op een andere wijze, bijvoorbeeld door inslijpen van woordvormen.

Het is enkel een *Advieslijst* die geen doelstellingen of inhouden met betrekking tot taalbeschouwing wil voorschrijven, aanbevelen of suggereren.

DOELGROEP

De Advieslijst is bedoeld als dienstverlening aan leerplanmakers, leermiddelenmakers, lerarenopleiders, vakdidactici en daarnaast

ook aan scholen, vakgroepen en leerkrachten.

Opdat taalbeschouwingsonderwijs zijn functioneel of algemeen cultureel doel kan bereiken, moeten leraren zelf beschikken over de nodige taal-kundige en taaldidactische achtergrondkennis. Deze lijst kan ertoe bijdragen dat zij met dezelfde termen vertrouwd raken en

dat leerlingen over de jaren heen dezelfde termen leren zodat inzichtelijk leren bevorderd wordt en overgangen in hun onderwijsloopbaan soepeler verlopen. Er wordt uiteraard verwacht dat leraren de lijst gebruiken zoals hij bedoeld is: als een kader en hulpmiddel voor terminologische transparantie, en niet als een catalogus van zo veel mogelijk te behandelen begrippen en termen.

Er wordt verwacht dat leraren de lijst gebruiken zoals hij bedoeld is: als een kader en hulpmiddel voor terminologische transparantie.

TAALBESCHOUWELIJKE TERMEN

De opgenomen termen zijn bedoeld voor gebruik bij taalonderwijs. Daar doen zich geregeld momenten voor waar taalbeschouwelijke termen als metataal (taal over taal) gebruikt kunnen worden om het nadenken en spreken over een talige aangelegenheid te vergemakkelijken en te ondersteunen. Kennis van sommige termen is ook nuttig bij het gebruik van naslagwerken, zoals woordenlijst en woordenboek, in papieren of digitale vorm. Ten slotte behoort kennis van sommige taalbeschouwelijke termen en begrippen tot onze algemeen culturele ken-

nis, soms ook zonder dat die kennis een uitgesproken nuttigheidskarakter heeft. Enkele voorbeelden daarvan zijn: *bastaardwoord*, *etymologie*, *hyponiem* en *hyperoniem*, *homograaf*, *taalvariabele*, *etnolect*, *vervoegingstype*, *achterzetsel*, *plaatsonderwerp*, *oorzakelijk voorwerp*, *bepaling van gesteldheid*.

De hoofdfunctie van de Advieslijst is daarbij voor terminologisch houvast te zorgen. Het accent ligt daarom voornamelijk op de lijst van aanbevolen termen. Maar een termenlijst werkt hoe dan ook enigszins als begrippenlijst. Daarom zijn bij de subthema's weleens meer termen opgenomen dan strikt nodig was om het doel van het terminologische houvast te bereiken. De gemaakte keuzes roepen reacties op: voor de één staan er te veel termen, voor de ander te weinig. De *cedille* (*Provençaals*) hoefde er dan niet in opgenomen te worden, terwijl de stilistiek voor sommige gebruikers ontbreekt. Bekeken vanuit het doel van de lijst heeft, waar er onzekerheid was over al dan niet opnemen, het gevleugelde woord gegolden: baat het niet, dan schaadt het ook niet.

Enige bescheidenheid is hoe je het ook bekijkt op zijn plaats: er is immers geen eengemaakte theorie of grote overeenstemming over het taalbeschouwelijke begripkader tussen theoretici en practici, binnen elke taal en over verschillende talen heen. Bijgevolg kan algehele eenvormigheid binnen Nederlands en over de talen heen (voorlopig?) wellicht niet anders dan een droom blijven.

De gemaakte keuzes roepen reacties op: voor de één staan er te veel termen, voor de ander te weinig.

Algehele eenvormigheid binnen Nederlands en over de talen heen kan (voorlopig?) wellicht niet anders dan een droom blijven.

DE LIJST

De lijst werd door de Entiteit Curriculum van het ministerie van Onderwijs en Vorming – onder wetenschappelijke begeleiding van professor Frans Daems (Universiteit Antwerpen) – samengesteld. Met de feedback die op de ontwerpversies werd gegeven door deskundigen en eindgebruikers is terdege rekening gehouden. Omdat het onderwijs Nederlands het uitgangspunt van deze lijst is, is in de voorbereiding vooral maar niet uitsluitend gebruikgemaakt van Nederlandstalige bronnen. Een uitgebreide literatuurlijst sluit de inleiding af. Corresponderende termen in de moderne vreemde talen zijn niet opgenomen wegens het te grote gebrek aan begripsmatige equivalentie. Wat bijvoorbeeld in het Nederlands *bijvoeglijk naamwoord* is, valt niet samen met wat in het Frans *adjectif* is.

Bij de selectie van termen werd gebruikgemaakt van een beredeneerde combinatie van negen criteria die in de inleiding worden beschreven. Ze beginnen allemaal met de woorden 'zo mogelijk een term die ...'. Daaruit blijkt dat de keuze geen sinecure was. Het gaat om criteria als het gebruik van bepaalde termen in naslagwerken en taalwetenschappelijke terminologie, als fre-

quentie van voorkomen, precisie en consistentie, om terminologisch parallelisme en de mogelijkheid tot het vormen van samenstellingen en afleidingen.

Enkele keren was de diversiteit zo groot, met bovendien onderlinge tegenspraken, dat het niet anders mogelijk was dan een vakinhoudelijke keuze te maken. Dat was bijvoorbeeld het geval met de term gezegde, waarvoor ten minste vijf verschillende invullingen in de literatuur te vinden zijn. De gemaakte keuze stemt dan overeen met het terminologische en begripsmatige gebruik in een groot deel van de hedendaagse Nederlandstalige en anderstalige taalkundige literatuur. Een enkele keer wijkt de keuze af van de gangbare onderwijspraktijk omdat die niet correct is. Zo hebben 'kort' en 'lang' bij klinkers betrekking op de uitspraak, niet op de spelling. Omwille van de grotere duidelijkheid onderscheidt de Advieslijst hier systematisch klank en spelling.

Er is een algemene indeling in negen domeinen gehanteerd, grosso modo geordend van klein naar groot. Die ordening is puur praktisch, ze vertrekt niet van een taalgebruikers- of taalbeschouwersperspectief en ze weer spiegelt evenmin een didactische ordening. Het gaat om de volgende domeinen:

INDELING IN NEGEN DOMEINEN

- 1 fonologisch domein – klanken
- 2 orthografisch domein – spelling
- 3 morfologisch domein – woorden
- 4 syntactisch domein – woordgroepen en zinnen
- 5 semantisch domein – betekenissen
- 6 tekstueel domein – teksten
- 7 pragmatisch domein – taal en communicatief handelen
- 8 sociolinguïstisch domein – taal als sociaal fenomeen
- 9 psycholinguïstisch domein – taalverwerking en -verwerving

De lijst wordt gepresenteerd als thematische en als alfabetische lijst. In de elektronische versie zit in de alfabetische lijst bij elke term een hyperlink naar de aanbevolen standaardterm in de thematische lijst. In de thematische lijst worden naast de standaardtermen andere gangbare termen, illustraties en beknopte toelichtingen toegevoegd waar dat behulpzaam kan zijn (zie enkele voorbeelden als bijlage).

De lijst wordt enkel elektronisch verspreid via de talenwebsite www.delathoogvoortalen.be en via www.ond.vlaanderen.be/dvo/nieuw/index.htm. Bij het gebruik zullen er ongetwijfeld vragen en voorstellen naar voren komen. Alle gebruikers worden vriendelijk uitgenodigd eventuele suggesties ter verbetering te bezorgen aan de auteur van deze bijdrage.

Hilde Vanderheyden
Ministerie van Onderwijs en Vorming
Entiteit Curriculum
hilde.vanderheyden@ond.vlaanderen.be

Noot

- 1 Deze tekst is *grosso modo* een ingekorte versie van de inleiding bij de Advieslijst. Voor een goed gebruik van de Advieslijst wordt een grondige lectuur van de inleiding zelf ten zeerste aanbevolen.